

CORRY GUTTSTADT
Türkiye, Yahudiler ve Holokost

CORRY GUTTSTADT 1955'te Hamburg'da doğdu. Almanya'da çeşitli ırkçılık karıştı ve insan hakları kuruluşlarında aktif yer aldı. Türkçe-Almanca çevirmenlik ve gazetecilik yaptı. 2005 yılında Hamburg Üniversitesi Türkoloji ve Tarih Bölümü'nden mezun oldu, 2009 yılında aynı üniversitede "Die Türki, die Juden und der Holocaust" çalışmasıyla doktora aldı. Bu çalışma aynı yıl *Geisteswissenschaften International* adlı kurum tarafından ödüle layık görüldü. 2008/2009 burs döneminde Washington'daki "USHMM Center for Advanced Holocaust Studies"de "Ch. H. Revson Foundation" bursiyeri olarak bulundu. 2010'da Paris'teki "Fondation pour le Mémoire de la Shoah" dan araştırma bursu kazandı. 2009-2010'da Hamburg Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 2011'den beri Berlin'deki Anne-Frank-Zentrum'da, İkinci Dünya Savaşı döneminde Türk-Alman biyografilerini konu alan "Her şeyden önce insanım" adlı pedagojik projenin yöneticisidir.

Die Türki, die Juden und der Holocaust

© 2008 Assoziation A, Berlin/Hamburg

İletişim Yayınları 1727 • Tarih Dizisi 72

ISBN-13: 978-975-05-1020-5

© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2012, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora - Sibel Türker

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFLARI *solda*: Sephiha ailesinin Brüksel'deki halı tamir atölyesi (Haïm V. Sephiha'nın kullanmama izin verdiği özel fotoğraf); *ortada*: 1943'te Fransa'dan Auschwitz'e tehcir edilen İzmir kökenli Kavayero ailesi (Klarsfeld Koleksiyonu); *sağda*: Mültecilerin buluşma noktalarından Anton Karon'un kitabevi (Elfi Alfandari Koleksiyonu)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Burcu Tunakan - Melek Özmüş

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CORRY GUTTSTADT

Türkiye, Yahudiler ve Holokost

Die Türkei, die Juden und der Holocaust

ÇEVİREN Atilla Dirim

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
Kitabın Türkçe baskısının önsözüne ek.....	19
Giriş	21
Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler:	
Umut, uyum ve dışlama arasında.....	23
Yahudilerin çelişkili durumu.....	24
Yahudi karşıtı kampanyalar.....	26
Ekonomik Türkleştirme: İşten atmalar ve meslekten uzaklaştırmalar.....	28
Lozan Anlaşması'yla düzenlenmiş olan azınlık haklarının içinin boşaltılması.....	30
Kanun Türk'ü – "Onlar Türk olamazlar".....	34
Kabul veya dışlamanın değişken kriterleri.....	35
"Vatandaş Türkçe Konuş!".....	36
Milliyetçi mobilizasyon ve yasal kısıtlamalar.....	39
Hayal kırıklığı, nafile uyum çabaları ve göç.....	40
Yahudilerin Türkiye'den kitlesel göçü.....	43
Sefarad dünyası merkezini yitiriyor.....	45

1	Avrupa'daki Türkiyeli Yahudiler	47
	<i>Hedef ülkeler</i> 49	
	Fransa	51
	Le Quartier de La Roquette: XI. Arrondissement'teki Sefarad "ştetl"i 54 • Türkiye Yahudilerinin Paris'teki yaşamlarının farklı yüzleri 59 • Sinagoglar ve landsmanschaftn 60 • Siyasi yönelimler 64 • Fransa'nın diğer bölgelerindeki Türkiyeli Yahudiler 67	
	İsviçre	70
	Belçika	71
	Hollanda	74
	İtalya ve Rodos	77
	Milano 79 • Livorno 81 • Cenova ve Roma 82 • Trieste 82 • Rodos 83	
	Viyana'daki Türkiye Yahudileri cemaati	84
	Cemaatin en parlak dönemi 89 • Değişim ve çöküş 91 • Türkiye'ye bağlılık 93	
	Almanya	95
	Berlin 98 • Hamburg 102	
	Güneydoğu Avrupa	104
	Çoklu kimlikler	105
	Sefaradizmin 10 yılı	107
	Türkiye'yle ilişkiler	110
	Yahudilerin Nazilerce takibata uğratılma tehlikesi yükseliyor	113
2	Nasyonal Sosyalizm ve İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye (1933-1945)	115
	İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin izlediği dış siyaset	115
	Alman tehdidi 117 • Türkiye-Almanya Antlaşması 118 • Sovyetler Birliği'ne yapılan saldırının Türkiye'de uyandırdığı sevinç 119	
	Turancı ihtiraslar	120
	"Tek taraflı tarafsızlık" (1941-1944)	121
	Milliyetçi ve baskıcı iç siyaset: Milli Şef Rejimi	123
	Türk Nazi sempatanları	124
	Franz von Papen'in propaganda fonu	127
	Alman kolonisi	128
	Yönlendirilen basın 129	

Türkçüler, Turancılar ve Türk faşistleri	130
<i>Turancılarla danışıklı dönüş</i> 132	
Türkleştirme siyasetinin saldırganlaşması	133
Mecburi iskân	134
Bu dönemde Türkiye’de yaşayan Yahudiler	135
İthal antisemitizm	135
Trakya olayları	140
<i>Türk hükümetinin tepkileri</i> 142 • <i>Olayların arka planı</i> 143 •	
<i>Netice</i> 149	
Gayrimüslim erkeklerinin zorunlu çalıştırılması	150
Varlık Vergisi	153
<i>Çalışma kampları</i> 157 • <i>Mal varlıklarının açık artırma ile</i>	
<i>satılması</i> 160 • <i>Türkiye Yahudileri panikte</i> 162 • <i>Sonuç</i> 162	
Türkiye sığınacak bir ülke miydi?	163
<i>Yahudilerin Almanya’dan kitlesel göçü</i> 164 • <i>Kaçış yolları –</i>	
<i>Mültecileri kabul eden ülkeler</i> 165	
Bilim insanlarının Türkiye’ye göçü	166
<i>Bilim insanlarının Türkiye’ye sığınmalarının anlamı</i> 168 •	
<i>"Büyük anlar" 172 • Siyasal ve hukuksal kısıtlamalar</i> 173	
Yurt dışında Nazi takibatı	174
Türkiye’deki sıradan mültecilerin yaşam koşulları	177
Türkiye’nin Yahudi göçünü engellemek için aldığı tedbirler	180
<i>Mültecilere karşı alınan önlemler</i> 183 • <i>Türkiye, Yahudilerin</i>	
<i>pasaportlarına "gizli bir işaret" konulmasını istiyor</i> 184 •	
<i>2/9498 no’lu gizli kararname</i> 186 • <i>Almanya’nın vatandaşlıktan</i>	
<i>çıkardığı insanların Türkiye tarafından sınır dışı edilmesi</i> 189	
Filistin yolunda transit ülke olarak Türkiye	193
Aliya ve Filistin’e Kaçış	194
<i>Türkiye’den geçen legal transit rotalar</i> 195 • <i>Deniz yoluyla illegal</i>	
<i>göç</i> 199 • <i>Struma trajedisi</i> 202 • <i>Romanya’dan gelen mültecilere</i>	
<i>karşı "en sert tedbirlerin" alınması</i> 204	
Holokost dönemi	206
<i>Kurtarma çabaları ve yardım komiteleri</i> 207 • <i>1942-1944:</i>	
<i>Dar geçit Türkiye</i> 210 • <i>1943-1944 yılları</i> 212 • <i>Yunanistan</i>	
<i>Yahudilerini kurtarma faaliyetleri</i> 217 • <i>Dönüm noktası: 1944</i>	
<i>yazında deniz körüsü</i> 218	
Sonuç	221

3	1933-39 Nazi Almanyası'nda	
	Türkiye Yahudilerinin Durumu	225
	Yabancı uyruklu Yahudilerin koşulları	226
	<i>Yabancı uyruklu Yahudilerin denetimi ve sınır dışı edilmeleri</i> 230 •	
	<i>Almanya vatandaşlığından çıkartılma</i> 231	
	Almanya'daki Türkiye Yahudileri	233

4	Türkiye'nin, Yahudileri	
	Vatandaşlıktan Çıkartması	239
	<i>Bir ceza olarak vatandaşlıktan çıkarılma</i> 244 • <i>Yurt dışındaki</i>	
	<i>komplike durum</i> 246 • <i>Yurt dışında Türkiye vatandaşlığının</i>	
	<i>kontrolü</i> 247 • <i>Yahudilerin vatandaşlıktan çıkarılması</i> 249 •	
	<i>İdari yardım</i> 252 • <i>Ülkeye giriş yasağı</i> 252	

5	Türkiye Yahudileri ve Holokost	257
	Alman aktörler: Soykırım bürokrasisi	259
	<i>Dışişleri Bakanlığı ve D Dairesi</i> 260 • <i>RSHA ile Dışişleri Bakanlığı</i>	
	<i>arasındaki işbirliği</i> 262 • <i>Dış siyasete uygun Yahudi katliamı</i> 264 •	
	<i>Almanya suç ortağı arıyor</i> 268 • <i>Koşullu istisnalar</i> 270	
	Ültime: Sınır dışı edilerek yurda geri götürülme	272
	<i>Kayıt altına alma</i> 274	
	Türkiye'nin tutumu	276
	<i>Yahudilerin yurda geri götürülmesi ultiatomuna Türkiye'nin</i>	
	<i>tepkisi</i> 278 • <i>Almanya'nın yorumları</i> 281 • <i>Türkiye'ye</i>	
	<i>"rıza beyanı" baskısı</i> 283 • <i>"Yahudilerin kitlesel dönüşü</i>	
	<i>engellenmelidir" 285 • Türkiye Yahudileri vatandaşlıktan çıkarıyor</i>	
	<i>289 • Ankara'da holokost hakkında ne biliyordu? 291 • Yardım</i>	
	<i>çağrıları ve Türkiye'ye uluslararası baskı</i> 293	
	Almanya'daki Türkiye Yahudilerinin akabeti	295
	<i>Türk makamlarının ilgisizliği</i> 296 • <i>Vatandaşlıktan çıkarılan</i>	
	<i>Türkiye Yahudilerinin akıbeti</i> 297 • <i>Göç ve geri dönme</i>	
	<i>girişimleri</i> 300 • <i>Ekim 1943'te "muntazam" Türkiye Yahudilerinin</i>	
	<i>tutuklanması</i> 302 • <i>Hamburglu Sefarad Yahudileri</i> 305	
	Avusturya	307
	<i>"Nihai çözüm modeli" olarak Viyana</i> 308 • <i>Türk diplomatlarının</i>	
	<i>girişimleri</i> 311	
	Prag	316
	<i>Türkiye Yahudileri</i> 317	

Fransa	322
Alman işgali altındaki Fransa – 1940-42 yılları	322
1940: Yahudilerin kayıt altına alınmaları ve haklarının ellerinden alınması 325 • Vichy rejimi vatandaşlıktan çıkarıyor ve tecrit ediyor 326 • 1941: Yabancı uyruklu Yahudi avı 327 • 1942: Fransa Yahudilerinin tarihindeki en kara sayfa 331	
Türkiye Yahudilerinin geçici olarak korunması	333
Türk diplomatlarının Türkiye Yahudilerinin serbest bırakılması için girişimleri (1941) 335 • Takibata uğrayanların hiyerarşik sınıflandırılmaları 336 • Fransa'daki Türkiye Yahudilerinin sayısı 338 • Türkiye vatandaşlığı sorunu: "Muntazam" ve "gayri muntazam" vatandaşlık 340 • Takibat döneminde bürokrasi 343 • Türk belgelerinin sağladığı himaye 344	
Türkiye Yahudilerinin tehciri: Mart 1942 - Şubat 1943	351
Türk makamlarının tutumu 357	
Yurda götürme ultiyatomu ve Türk makamlarının tepkisi	363
Askerlik yükümlülerinin geri dönüşleri 364 • Almanya'nın ultiyatomuna Türkiye'nin tepkisi 366 • Tutuklanmaların 1943 sonuna kadar ertelenmesi 370	
Özgür Bölge'nin işgali ve 1943 yılı	372
Marsilya, Ocak 1943 373	
"Türk Schindler'i" Necdet Kent	378
1943: Vichy'nin tutumunu değiştirmesi – Vatandaşlıktan çıkarılmaları sürdürmeyi reddetmesi 383 • Brunner'in gelişi ve Yahudi takibatının yeni çizgisi 384 • İtalyan Bölgesi'ne sığınma 385 • Nice'te Yahudi takibatı 387	
1943 sonbaharında yurda dönüş süresinin dolması	387
Uluslararası protestolar ve Türkiye'ye baskı 392	
1944 yılı	394
Şubat-Mayıs 1944 arasında Türkiye Yahudilerinin Türkiye'ye geri götürülmeleri 395 • Türkiye Yahudilerinin Şubat-Mayıs 1944 arasında tutuklanmaları ve tehcir edilmeleri 403 • Türk diplomatlarının girişimleri 406 • Türkiye Grenoble Başkonsolosluğu'na baskın 408 • Haziran-Ağustos 1944 arası: İşgalin son ayları 408	
Sonuç	413
Fransa'daki kamplarda hayatlarını kaybedenler	416
Belçika	423
Yabancı ve Belçikalı Yahudiler 425 • Belçika makamlarının ve halkının tutumu 426	
Yahudilerin Belçika'dan tehcir edilmeleri	428

Direnif	429
Soykırım esnasında Belçika'daki Türkiye Yahudileri	431
Comité de la Colonie Turque en Belgique 433 • Boşta çıkan Türkiye'ye dönüş çabaları 436 • Sonbahar 1943'te tutuklamalar ve tehcir 442	
Hollanda	447
Hollanda'daki Türkiye Yahudilerinin tutuklanması 454 • Türkiye Yahudilerinin mal varlıklarının gasp edilmesi 454 • Westerbork'ta 455 • Türk makamlarının tutumu 457 • Tehcir ve cinayet 459	
İtalya	460
1938 Yahudi karşıtı kanunlar 460 • Yabancı uyruklu Yahudilere karşı uygulamalar 461 • İtalya'daki Türkiye Yahudileri 463 • Çalışma yasağı ve vatandaşlığın iptali 464 • İtalya'nın Almanlar tarafından işgalinden sonra Yahudi takibatı 465 • Türkiye Yahudilerinin takibatı 469 • Almanların yabancı uyruklu Yahudilere yönelik yönergeleri 471 • Türkiye Milano Başkonsolosu Nebil Ertok'un faaliyetleri 473 • 1944 operasyonları: "Himaye edilen" Yahudilerin tutuklanması 476 • Sonuç 479	
Güneydoğu Avrupa ve Ege	480
Yunanistan	481
Selanik 482 • Bulgaristan'ın işgal ettiği bölge ve Almanya işgalindeki sınır şeridi 486 • Atina ve eski İtalyan işgal bölgesi 488	
Rodos	492
Rodos Yahudi cemaatinin Almanlar tarafından imhası 492 • Türkiye Yahudilerinin kurtulması 494	
Toplama kamplarındaki Türkiye Yahudilerinin takası	497
Bergen-Belsen 498 • Bergen-Belsen'deki Türkiye Yahudileri 499 • Takas görüşmeleri 502 • Bergen-Belsen cehennemi 503 • Umulmadık kurtuluş 504 • İsveç'te coşkulu karşılama 505 • İstanbul'a varış 509 • Bergen-Belsen'deki diğer Türkiye Yahudilerinin akıbeti 513	
Sonuç: Kurtuluşlarına izin verilmedi	515
Sonsöz	521
SÖZLÜKÇE	525
KİM KİMDİR?	553
KAYNAKÇA	581
DİZİN	599

ÖNSÖZ

1999 yılında İsrail'e yaptığım bir gezi sırasında gittiğim bir kibbutzun kütüphanesinde, 105 Türkiye Yahudisinin Bergen-Belsen Toplama Kampı'ndan kurtarılmalarını anlatan bir yazıya tesadüfen rastladım. Yazıda, bu kişilerin Mart 1945'te serbest bırakıldıkları, Türkiye vatandaşı olmalarından dolayı bir Türk-Alman sivil esir değişimi çerçevesinde Drottningholm adlı bir gemiyle İstanbul'a gönderildikleri anlatılıyordu. Yazıyı kaleme alan Rudolf Levy'nin kendisi de değiştirilen esirlerden biriydi. Yıllardan beri Türkiye'deki azınlıkların durumuyla ve kendi ailevi arka planım nedeniyle Yahudi tarihi ve soykırımıyla ilgileniyor olmama rağmen, Türkiye Yahudilerinden soykırım mağduru olarak söz edildiğini ilk kez duyuyordum. Türkiye ve Yahudi soykırımına dair o güne dek bildiklerim, 1930'lu yıllarda Türkiye'deki üniversitelere ve resmi kurumlara kabul edilen Yahudi bilim insanları çerçevesinde kalıyordu.

Kibbutzun kütüphanesinde yaptığım "keşif"le daha derin ilgilenme fırsatını ancak birkaç yıl sonra bulabildim. İlk olarak Bergen-Belsen Hafıza Müzesi'nin kütüphanesine gittim. Burada, yukarıda adı geçen Türkiyeli Yahudi tutsakların listesini bulup inceledim. Kurtarılan ailelerin çoğu aslen İzmir, İstanbul, Edirne ve Türkiye'nin başka şehirlerindendi. 2003 yazın-

da İstanbul'da, bu kişilerin kurtuluşlarına dair neredeyse kimsenin bilgi sahibi olmadığını öğrenmem; dahası, Türk makamlarının kurtarılan Türkiye Yahudilerinin büyük kısmına ancak uzun görüşmelerden sonra Nisan 1945'te gemiden inme izni verdiğini ve hemen ardından da pansiyonlarda enterne edildikleri bilgisine ulaşmam beni büyük bir şaşkınlığa uğrattı. Devlet arşivlerinde ve Türkiye'deki Yahudi cemaatinin kurumlarında bulunan Türkiye Yahudilerinin soykırım yıllarındaki durumuna ilişkin bilgilere ise ulaşmam mümkün olmadı.

Bunun üzerine Paris, Brüksel ve başka şehirlerde yaşayan Sefaradlara yolladığım mektuplardaki sorular daha fazla yankı getirdi. Çok kısa bir süre içinde bana ailelerinin ve akrabalarının hikâyelerini anlatan, Avrupa'daki Türkiye kökenli Sefarad cemaatinin kayıp dünyasının kapılarını açan Türkiye Yahudisi ailelerin çocukları ve torunlarıyla iletişim kurdum. Bu sayede, Batı Avrupa'daki Türkiyeli göçmenlerin ilk kuşağının ağırlıklı olarak Yahudilerden oluştuğunu öğrendim.

İki dünya savaşı arasındaki dönemde çeşitli Avrupa ülkelerinde 20-30.000 kadar Türkiye Yahudisi veya Türkiye kökenli Yahudi yaşıyordu. Bu insanlar bugün Türkiye'de yaşayan Yahudilerden sayıca daha büyük bir grup teşkil etmelerine ve pek çoğunun soykırım kurbanı olmuş olmasına rağmen, uluslararası soykırım araştırmalarında bugüne dek pek az ele alınmışlardı.

Konuyla ilgili tek monografi, Stanford Shaw'ın 1993 yılında yayınlanan *Turkey and the Holocaust. Turkey's Role in Rescuing Turkish and European Jewry from Nazi Persecution* [Türkiye ve Yahudi Soykırımı. Türkiyeli ve Avrupalı Yahudilerin Nazi Zulmünden Kurtarılmasında Türkiye'nin Rolü] başlıklı araştırmasıdır. Alt başlığın da ortaya koyduğu üzere, çalışmanın odağında Yahudilerin kurtarılmasında Türkiye'nin oynadığı rol bulunmaktadır. Bu esere göre Türk diplomatları, bütün Avrupa'da Türkiye Yahudilerini takibattan kurtarmak için –“sık sık kendi hayatlarını tehlikeye atarak”– ellerinden gelen her şeyi yapmışlardı. Shaw'ın tezleri Türkiye'nin resmi siyasetinde coşkulu bir kabul gördü ve sık sık tekrarlanmak suretiyle kendisi-

ni yeniden üreten ve çok sayıda uluslararası yayında da yer alan bir efsaneye dönüştü.

Yahudilerin büyük bir cömertlik gösteren Türkiye tarafından kurtarıldığı iddiası, genellikle reconquista (İspanyolca: yeneden fetih) sırasında İspanya'dan kovulan Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu tarafından kabul edilmesiyle bir arada anılır. Bu iki olaydan –genellikle birbirlerini tamamlayan yarı cümleler halinde– sanki ayrılmaz parçalarıymış gibi söz edilir. Holokostta tehcirden kurtarılan Türkiye kökenli Yahudiler, İspanya'dan kovulan Sefaradların kabulünün bir tekrarına dönüşmüştür sanki; bu, Türklerin ve Osmanlıların Yahudilere gösterdiği sarsılmaz hoşgörüyü dayanan bir fenomenin iki ayrı evresinden başka bir şey değil gibidir.

Bu tür bir yaklaşım, Türkiye Yahudilerinin soykırım esnasında başlarına gelenlere yalnızca ucundan kenarından dokunmaktadır, çünkü Yahudilerin bu anlatımlardaki görevi Türk diplomatlarının kurtarma faaliyetlerine birer “figüran” olarak hizmet etmektir. Benim bu çalışmadaki amacım ise, araştırmalarımın çıkış noktasına Türkiye Yahudilerinin bakış açısını koymaktı. Kendileriyle söyleşi yaptığım birçok dönem şahidinin verdiği tepkiler de bu düşüncemi kuvvetlendirdi. Bu insanların başlarına gelenlerle bugüne dek kimse ilgilenmemiştir. Bu çalışmadaki amaçlarımdan başka biri de, Türkiye Yahudilerinin Avrupa'da oluşturduğu bu büyük grubu soykırım kurbanı rolüne indirgemek yerine, iki dünya savaşı arasındaki dönemde Türkiye Yahudilerinin Avrupa'da büyük bir çeşitlilik gösteren ve soykırım esnasında ortadan kaldırılan varlığını hatırlatmaktır.

Kitap, ulusal Türk devletinin ve bu sırada izlenen Kemalist siyasetin kendine özgü ortaya çıkış koşullarının ve bu koşulların Yahudiler üzerindeki etkilerinin kısaca özetlenmesiyle başlıyor. Yahudilerin Türkiye'den kitlesel göçü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin sonraki yıllarda bu göçmenlere karşı uyguladığı siyaset, ancak bu arka plan çerçevesinde anlaşılabilir. Türkiye, Yahudi soykırımını sırasında, coğrafi konumu nedeniyle Güney ve Güneydoğu Avrupa'da yaşayan sayısız Yahudi için Filis-

tin yolunda yer alan ve hayatî bir önem ifade eden bir köprüye dönüşmüştü. Türkiye'nin izlediği siyaset bu nedenle hem Avrupa'da yaşayan Yahudi vatandaşları hem de Güneydoğu Avrupa Yahudilerini kurtarma faaliyetleri açısından büyük bir önem kazanmıştı. Ankara'nın hem Türkiye içinde ve dışında yaşayan "kendi" Yahudilerine hem de diğer Yahudi mültecilere karşı izlediği siyaset, ancak Türkiye'nin otuzlu ve kırklı yıllarda izlediği siyaset dikkatle incelendiği takdirde anlaşılabilir.

* * *

Burada bu kitaba ait birkaç biçimsel ayrıntıya değinmekte de yarar var. Kitapta geçen kişi isimlerinin nasıl yazılacağı konusu çalışma aşamasında büyük bir soru işareti oluşturdu. İbrani, Latin ve –Türkiye’de 1928 yılına kadar kullanılan– Osmanlı alfabeleri, birçok Yahudi isminin üç veya dört farklı yazım şekliyle yazılmasına neden olmuştu. İbrani ve/veya Osmanlı alfabesindeki farklılıklar nedeniyle aynı isim için, hatta genellikle aynı kişi için, çok sayıda Latince yazım şekli (örneğin Nissim, Nisim, Nesim veya Masliah, Mazliah, Masliah, Mazliah vb.) ortaya çıkmaktadır. Avrupa’ya göç esnasında farklı transkripsiyonlar nedeniyle, çeşitli Avrupa dillerinde bunlara sadece yeni varyasyonlar eklenmekle kalmıyor, aynı zamanda çok sayıda kişi isimlerini Avrupalılaştırıyordu (örneğin İsaac yerine Jacques şeklinde). Birçok kişinin isimlerini yalnızca Naziler tarafından farklı kökenlerden olan Yahudi tutsaklara (örneğin Doğu Avrupalı) düzenlettirilen mahkûm ve sevk listelerinden öğrendiğimizden ve farklı kökenli insanların aynı isimleri farklı şekillerde yazmasından dolayı zaten bulunmakta olan farklı yazım türlerine yenileri de eklenmiştir. Kitapta bu farklı yazım şekilleriyle kafaları karıştırmamak ve kişilerin kimliklerine ilişkin belirsizlikleri önlemek için, her bir kişi için yalnızca bir yazım şekli kullandım. Söz konusu kişilerin kendi yazım şekillerini içeren dokümanlarının bulunması halinde, bunlara uydum. Diğer bütün durumlarda ilgili kişilerin en uzun süre yaşadığı ülkede kullanılan yazım şeklini, örneğin, Faraci (Farraggi değil) ve Zacouto (Zakouto değil) şeklindeki yazımı tercih ettim.

Kitapta kullandığım “Osmanlı Yahudileri” ve “Türkiye Yahudileri” kavramlarıyla Osmanlı İmparatorluğu’nda ya da Türkiye’de yaşayan veya buralardan gelen Yahudileri tanımlıyorum. Vatandaşlık meselesine ise sadece önem arz eden durumlarda değindim.

Yabancı dillerdeki alıntıların tümü, kitabın Almanca aslı için tarafımdan Almancaya çevrilmiş, Türkçeye çevirisi sırasında Almancadan Türkçeye aktarılmıştır. Kaynak dili Türkçe olan alıntılar, kitapta orijinal halleriyle yer almaktadır.

* * *

Bu kitap, var oluşunu çok sayıda arkadaşımın, meslektaşımın ve araştırmalarımı yürüttüğüm yerlerde tanıştığım insanların çok çeşitli yardımlarına borçludur. Sağladığı ilişkiler, cevaplandığı çok sayıda soru ve verdiği belgeler için Rıfat Bali’ye en içten şükranlarımı sunarım. Ragıp Zarakolu bana her zaman yardımlarıyla destek oldu ve bu kitabın oluşumuna gösterdiği ilgiyle beni cesaretlendirdi. Michael Studemund-Halévy önerdiği kaynaklar ve sağladığı ilişkilerle Sefarad dünyasına ayak basmamı kolaylaştırdı. Paris’te yaşayan Serge ve Beate Klarsfeld’e bana verdikleri söyleşi ve belgeler için teşekkür ederim. Terezín İnisiyatifi’nden Michel Frankl, çalışmalarımı çok sayıda önemli bilgi ve belgeyle destekledi ve Prag’daki arşivi ziyaret etmemi sağladı. Uzman görüşleri, eleştiri ve önerileri, ayrıca işaret ettikleri kaynaklar ve ilişkiler nedeniyle Doğan Akhanlı, David Angel, Linde Apel, Marc Baer, Hatice Bayraktar, Oral Çalışlar, Sait Çetinoğlu, Jean Engler, Hendrik Fenz, Tuva Friling, Anat Frumkin, Frank Golczewski, Susanne Heim, Karin Hörner, Christina Kaul, Ulla Kux, Ahlrich Meyer, Raoul Motika, Silvyo Ovadya, Karl Heinz Roth, Bernd Rother, Steven Sage, Robert Schild, Barbara Spengler-Axiopoulos ve Alexandra-Eileen Wenck’e teşekkür ederim. Sami Kohen, Ankara’da *La Boz de Türkiye*’nin baskısı bulunmayan sayılarını benim için babasının arşivinden kopyaladı. Uluslararası Raoul Wallenberg Vakfı’ndan Danny Rainer Büyükelçi Behiç Erkin’in yayınlanmamış anılarını gönderdi. Her ikisine de çok teşekkürler. Mir-

jam Schmidt'e de yüksek lisans tezini kullanımına sunduğu için teşekkür ederim.

Kaynakçada isimlerini sıraladığım dönem tanıklarına çok özel teşekkür borçluyum. Söyleşilere vakitlerini ayırdılar, hatıralarını benimle paylaştılar. Acı hatıraların canlanmasına rağmen Nazi döneminde yaşadıklarına ilişkin sorularımı gönüllü olarak cevaplandırdılar. Bana aile albümlerini açan, özel fotoğraflarını ve belgelerini benimle paylaşan Brüksel'den Rivka Cohen ve Daniel Natan'a, Paris'ten Haïm Vidal Sephiha'ya, Nice'ten Victor Sarfati'ye, Marsilya'dan Victor Algazi'ye, G'nat Shomron'dan Nathan Ben-Brith'e ve Hayfa'dan Jochanan Asriel'e de şükran borçluyum. Paris'teki "Aki estamos" Derneği'nden Claire Romi ile Arlette Bules benim için bir akşam toplantısı düzenlediler. Bu toplantıda projemi çok sayıda "Turkanos"a tanıtma ve dönemin birçok tanığıyla temas kurma şansına sahip oldum. Hepsine teşekkürlerimi sunarım.

ABD ve İsrail'deki arşivlerde araştırma yapmamı sağlayan mali desteği için Wuppertal'daki Ertomis Vakfı'na da teşekkür ederim.

Çeşitli arşivlerde yaptığım araştırmalar, söz konusu arşivlerin yönetim kurullarının ve uzman çalışanlarının dostça yardımları olmasaydı, bu kadar verimli olamazdı. Cincinatti'deki Amerikan Yahudi Arşivi'nden [American Jewish Archives] Kevin Proffitt'e kıymetli ilgisi, New York'taki AJJDC (Joint) Arşivi'nden Misha Mitsell ve Shelley Helfand'a candan destekleri, Ankara'daki Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden Atilla Aydın'a belgeleri bulmaktaki yardımları, Potsdam'daki Brandenburg Eyalet Ana Arşivi'nden [Brandenburgisches Landeshauptarchiv / BLHA] Anke Kandler'e geniş bilgisiyle verdiği destek, Berlin Lichtefelde Federal Arşivi'nden [Bundesarchiv Berlin Lichterfelde] Bayan Blumberg ve Bayan Völschow'a, Paris'teki Çağdaş Yahudi Dokümantasyon Merkezi'nden [Centre de Documentation juive contemporaine / CDJC] Karen Taïeb ve Diane Afoumado'ya, Milano'daki Çağdaş Yahudi Dokümantasyon Merkezi'nden [Centro di Documentazione Ebraica Contemporanea] Liliana Picciotto'ya ve İtalya'daki Türkiye Yahu-

dilerinin karmaşık hukuki durumlarını bana sabırla açıklayan Michele Sarfatti'ye, Amsterdam Belediye Arşivi'nden [Gemeentearchief Amsterdam] Odette Vlessing'e, Berlin'deki Prusya Kültür Varlığı Gizli Devlet Arşivi'nden [Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz / GStPK] Saskia Simons'a, Berlin Eyalet Arşivi'nden [Landesarchiv Berlin] Klaus Dettmer ve Bianca Welzing'e belgeleri ortaya çıkarmaktaki yoğun yardımları, NIOD Amsterdam'dan Hubert Berhout'a, Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nden [Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes] Bay Keiper ve Bay Kröger'e araştırmalarımı yürüttüğüm beş yıl boyunca süren dostça yardımları, Brüksel'deki Savaş Mağdurları Servisi'nden [Service des Victimes de la Guerre] (şimdi CEGES'de) Bayan Sophie Vandepontseele ve Sylvie Vande Elst'e verdikleri sıcak destek, Hamburg Devlet Arşivi'nden [Staatsarchiv Hamburg] Jürgen Sielemann'a ve okuma salonundan Bayan Wunderlich'e Hamburg'daki Türkiye Yahudilerinin izini bulmaktaki kapsamlı yardımları, Washington'daki Birleşik Devletler Soykırım Anma Müzesi Arşivi'nden [United States Holocaust Memorial Museum Archives] Michelean Amir'e, Karl Süssheim'in mirasının bir kısmının Washington'da bulunduğu işaret eden Kongre Kütüphanesi'nden [Library of Congress] Christopher Murphy'ye, Viyana Şehir ve Eyalet Arşivi'nden [Wiener Stadt und Landesarchiv] Christine Gigler'e, Yad Vashem Hafıza Müzesi'nden Irena Steinfeld'e değerli sohbet ve yardımları, Prag Merkez Devlet Arşivi'nden benim için sadece dosyaları bulmakla kalmayıp Çekçe belgeleri anlamamı da sağlayan Vlasta Mestankova'ya, Bergen-Belsen Hafıza Müzesi'nden Rainer Schulze, Thomas Rahe ve Klaus Tätzler'e çok yönlü destekleri, Dachau Toplama Kampı Hafıza Müzesi'nden Klara Gissing'e araştırmalarım esnasındaki yardımları, Ravensbrück Uyarı ve Hafıza Müzesi'nden Monika Herzog'a, Malines'de Yahudi Tehciri ve Direnişi Müzesi'nden [Musée juif de la Déportation et de la Résistance / MJDR] Laurence Schram'a olağanüstü yardımları, Auschwitz-Birkenau Hafıza Müzesi'nde benim için Auschwitz'deki Türkiye Yahudisi tutsaklara dair belgeleri bulan Piotr Setkiewicz'e teşekkürü bir borç bilirim.

Yaptıkları araştırmalar, cevaplandıkları sorularım ve bana gönderdikleri materyallerden ötürü Avusturya Direnişi Dokümantasyon Arşivi'nden [Dokumentationsarchiv des  sterreichischen Widerstandes] Ursula Schwarz ve Stephan Roth'a, Berlin'deki Yahudi Merkezi Arşivi'nden [Archiv des Centrum Judaicum] Barbara Welker ve Sabine Hank'a, Mauthausen Toplama Kampı Hafıza Müzesi Arşivi'nden [Archiv der KZ-Gedenkst tte Mauthausen] Helga Wagner'e, Buchenwald Toplama Kampı Hafıza Müzesi Arşivi'nden [Archiv der KZ-Gedenkst tte Buchenwald] Harry Stein'a ve Neuengamme Toplama Kampı Hafıza Müzesi Arşivi'nden [Archiv der KZ-Gedenkst tte Neuengamme] Julia Rother'e çok teşekkür ederim. İstanbul Yahudi Cemaati Arşivi'nde münferit kişilere dair yaptığı araştırmalar için Deniz Saporta'ya teşekkür ederim.

 evirilerdeki yardımları için Isabel Meyn, Estelle Alibert (Fransızca), Achim Rohde, Inbar Perez (İbranice), Roberta Marchionni, Susanne Wald (İtalyanca), Inger Hamdorf ve Steffen K pke (İspanyolca), Klaus Mellenthin ve Muriel Meij (Hollanda), ayrıca Lenka (Çekçe) ve Süreyya Turhan-von Leffern ile Őeyda Demirdirek'e (Türkçe) teşekkürlerimi sunarım. Kitabı yazma süreci boyunca defalarca iflas eden bilgisayarımdeki sorunların giderilmesine gece ve gündüz demeden verdiği destek için Saffo Can'a yürekte teşekkür ederim. Ayrıca çok boyutlu yardımlarından ötürü Markus Bockshammer, Katja Buchecker, Stefani Guttstadt, Julia Kopp, Tina Look ve Jutta Stephan'a da teşekkürlerimi sunarım. Amsterdam'da verdiği lojistik destek ve NIOD'dan temin edilecek belgeleri oradan alıp bana gönderdiği için Guido van Leemput'a, Ankara'da materyalleri BCA'dan alıp bana gönderdiği için Eren AĞın'a çok teşekkür ederim.

Yazdıklarımı eleŐtirel bir yaklaŐımla okuyan ve çeşitli önerilerini benimle paylaşan çocukluk arkadaşım Dagmar EŐer'e, yaptıkları düzeltmeler için Yasemin Gedik, Beate Kirst, Manfred Trittau ve Sibel Türker'e; sayfa düzeni ve resimler için Klaus Viehmann'a teşekkür ederim. Almanca kitabın redaksiyonunu yapan, kitabımla yakından ilgilenen, yetkin görüŐlerini ben-

den esirgemeyen ve kriz anlarında önemli bir destek olan arkadaşım ve yayıncım Theo Bruns'a çok özel bir teşekkür borçluyum. Çok özel başka bir teşekkürü de, kitap üzerinde çalıştığım yıllar boyunca katlanmak zorunda kaldıkları türlü mahrumiyete ses çıkarmadan tahammül eden ve bana sınırsız destek veren olağanüstü çocuklarıma, Tayfun ve Tavga'ya borçluyum. Her ikisine de tüm kalbimle teşekkür ederim.

Kitabın Türkçe baskısının önsözüne ek

Almanca baskının yayınlanmasının üzerinden üç yıl geçti. Beni en çok sevindiren, kitabın bilim dünyası tarafından gördüğü olumlu kabulün yanı sıra, kitapta ele alınan olayları bizzat yaşamış ve bu olaylara tahammül etmek zorunda kalmış dönem tanııklarından ya da kitapta anılan isimlerin çocukları ve akrabaları olan kişilerden aldığım çok sayıda mektup oldu. Bu konunun nihayet araştırılması ve bir yayının konusu olması hepisini çok sevindirmişti. Bu sayede kurduğum ilişkilerden bir dizi yeni röportaj ve değerli başka bilgiler ortaya çıktı. Bundan ötürü her birine burada teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Kitabımın Almanca baskısının yayınlanmasından sonra Birleşik Devletler Soykırım Anma Müzesi'nde [*United States Holocaust Memorial Museum*] akademi üyesi olarak, Paris'teki Şoah Anma Vakfı'nda [*Fondation pour le Mémoire de la Shoah*] ve Hamburg'da bulunan Herbert ve Elsbeth Weichmann Vakfı [*Herbert-und-Elsbeth-Weichmann-Stiftung*] tarafından sağlanan çalışma burslarıyla özellikle ABD, Fransa ve İsrail'de bulunan çok sayıda arşivde araştırmalar yapmaya devam ettim. Bunlardan başka, kitapta ele alınan konulara dair bazı yeni eserler de yayınlandı. Bunların arasında Hatice Bayraktar'ın 1934 yılında Trakya'da yaşanan Yahudi düşmanı olaylara dair *Zweideutige Individuen in schlechter Absicht* başlıklı çalışması ve Sait Çetinoglu'nun *Varlık Vergisi 1942-1944* başlıklı eseri bulunmaktadır. Ancak ne bu arada yayınlanmış olan çalışmalar ne de tarafımdan bulunan yeni belgeler, kitabımda üç sene önce ulaştığım sonuçlarda düzeltme yapmamı gerektirecek yeni bulgu-

ları gün ışığına çıkarmıştır. Aksine, yeni ulaşılan bazı belgeler ilk baskıda ulaştığım tespit ve sonuçları güçlendirir nitelik taşımaktadır. Bu yeni bulguları, çevirinin yayınlanmasını daha fazla geciktirmemek için Türkçe versiyonda yalnızca birkaç yerde aktardım. Beate Klarsfeld Vakfı'nın desteğiyle konuyla ilgili en önemli kaynakların ve belgelerin yayınlanması hazırlıkları halen sürüyor.

Türkiye'de yakın zamanda tek parti döneminde azınlıkların durumuna ilişkin bir dizi çalışma yayınlandığı ve bu eserlerdeki bilgilerin Türkiyeli okur tarafından büyük ölçüde biliniyor olduğunu kabul ettiğim için, Almanca versiyonun ilk iki bölümünü kısaltarak bu kitabın giriş bölümünde bir araya topladım. Buna karşın okurlara kolaylık sağlaması bakımından kitaba kavramlar, örgütler ve kişilere dair geniş bir sözlükçe ekledim.

Kitabımın Türkçede çıkmasından çok mutluyum. Bunu sağlayan İletişim Yayınları'na çok teşekkür ederim. Kitabın redaksiyonel çalışmalarını büyük bir ilgi ve anlayışla yöneten Tanıl Bora'ya, çevirisini üstlenen Atilla Dirim'e ve çevirinin redaksiyonunu yapan arkadaşım Sibel Türker'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hamburg - Berlin, Kasım 2011